

"ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" (אסתר ג, ב)

[שיחה לפורים, שנת תשס"ח – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי.
הבהרה: בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

א. צריך עיון מפני מה מרדכי חירף נפשו להפר צו של המלך, כמפורש בפסוק – "וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן, כי כן ציוה לו המלך". (אסתר ג, ב). הרי הוא מסתכן במה שממך דבר המלך. יותר מזאת, כיון שהוא מפורסם בעיר שושן כ"מרדכי היהודי", מדוע לא חש שהוא מסכן בזה גם שאר אחיו הגולים? וגם כנסת ישראל מתלוננת על מרדכי.

(מגילה יג. רש"י ד"ה לאידך גיסא: "לצעקה ולא לשבח, איש יהודי גרם לי הצער הזה" כמפורש בגמרא "דמיקני בי המן").

שאלה הנ"ל שואל מהר"ל.

ב. וגם שואל מדוע כתוב המקרא בלשון עתיד, "לא יכרע ולא ישתחוה". היה די בזה לכתוב "לא כרע ולא השתחוה", לשון עבר.

עונה מהר"ל – "לא יכרע, זהו אף שהיה יכול מרדכי ללכת בדרך אחרת שלא יהיה פוגע [פוגש] בו ולא יכעס המן". כלומר, כמה פעמים עשה זאת מרדכי, שהתעניין מראש לדעת באלו מהרחובות מתכנן המן לעבור בהם, והקדים מרדכי להגיע לשם דוקא כדי לשבת שם לפני בואו של המן, כדי להפגין שאיננו משתחוה לו. כלומר תיכנן מרדכי דוקא להתגרות ברשע. ממשיך מהר"ל: "והכל כדי לקדש שמו יתברך.

ויש מקשים כי למה עשה כך מרדכי? היה לו לסלק עצמו מן שער המלך [הערת המעתיק: כמו שדניאל ברח מבבל בעוד מועד, כדי שלא ייכשל ויהיה נאלץ להשתחוות לפסלו של נבוכדנצר (סנהדרין צג)]. ולא היה לו לסכן עצמו ואת כל ישראל להתגרות ברשע?

ואין זו קשיא, כדאמרינן במסכת ברכות (ז ע"ב) "עוזבי תורה יהללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בם" וכי. וכל שכן כי היה מרדכי מקדש את השם ע"י זה שלא יכרע ולא ישתחוה להמן. ומצוה היא אף שיכול למלט את נפשו" (י"אור חדש, עמ' קכח).

א. הגזירה – רק על הנמצאים בשער המלך.

"שפת אמת" של אדמו"ר מגור (על מגילה יב). עונה על שאלת מהרש"א, כי שאר כל העם היו פטורים מלהשתחוות להמן כי אינם עבדי המלך וגם לא יושבים בשער המלך. הגזירה היתה רק על "עבדי המלך אשר בשער המלך ... כי כן ציוה לו המלך" (אסתר ג, ב). לפי זה, השאלה קשה מאד. היה מוטל על מרדכי להמנע מלהיות בשער המלך, יתרחק משם קצת ובכך ישתמט מהבעיה אם להשתחוות או לא?

אלא מכאן ראיה לדברי מהר"ל כי מלכתחילה בא מרדכי להתגרות ברשע. ולמה דוקא מרדכי? מעיר הרב יהושע בכרך (בספרו הנפלא "כתבוני לדורות", עמ' 87-88) שעלינו לשים לב למלים קשות שאמר מרדכי לאסתר: "כי אם החרש תחרישי וכי רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, ואת ובית אביך תאבדו!" (אסתר ג, יד). משום מה לו לקלל גם את "בית אביך"? והרי די לציין שהיא לא תיוושע בזה שהיא מלכה, אלא גם היא תאבד. מדוע לשרבב כאן הזכרת בית אביה? והוא עונה: התרגום מלמד שהזכיר לה את עון שאול שהחיה את אגג מלך עמלק, ומזה נולד צאצא שלו המן.

כותב "מנות הלוי": "ובקטתום הודיע לה כי בסיבת בית אביה באה עליהם הצרה הזאת, על אשר לא עשה חרון אפו [של ה'] בעמלק, והיא צריכה לתקן כל זה". כלומר אותה לילה שנשאר אגג חי, עד שהספיק שמואל לחסל אותו, בא אגג על שפחה וממנה נולד בן שכעבור כמה דורות נולד הצאצא המן (ילקוט שמעוני, פ' נח פסקא סא). וכבר ראינו בעוד מדרשי חז"ל שהצאצא יכול לתקן עון אבות אבותיו. כמו שפנחס נקם נקמת סבו (סוטה מג). תיקון זה תיקנה אסתר בפעולתה המלכותית להרוג את המן.

זה נרמז גם במדרש (ילק"ש, בלק, תשע"א) וזה לשונו – "ועל ידי מה פסקה מלכות שאול? על ידי אגג. אעפ"כ חוזרת ונשאת על ידי אסתר שנאמר 'וְתִנְשֵׂא מַלְכוּתוֹ'". ובכן, על אסתר אנו נגיד "חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה" לנקום נקמתנו מעמלק ולא להחניף לו.

ב. עון חנופה.

בזה נבין גם כן התגרותו של מרדכי בַּרְשָׁע זה. הרי גם מרדכי מצאצאי שאול המלך (י"בן קיש איש ימיני, אסתר ב, ה. עיין מדרש תרגום שני על פסוק זה) וגם עליו מוטל לתקן עון חנופת שאול לרשע. איסור זה הוא מהתורה שנאמר "ולא תחניפו את הארץ" (במדבר לה, לג). כן פסק "היראים", (סי' נה), ור"ש אבן גבירול, (ל"ת ז), והובא ב"ח"רדים" וכן בעל "הלכות גדולות" (סי' קסז).

מה השורש האטימולוגי של המלה "חנופה"?

כנראה אות ח' מתחלפת באות ה' ויש בפנינו מלת "הִנְפָּה" מענין הרמת כבודו של הזולת, מעל ומעבר למה שמגיע לו. חז"ל דרשו לפעמים ע"י החלפת האותיות ה-ח. [כמו, "הדרת קודש", חרדת קודש (ברכות ל:). / "קודש הלולים", חילולים (ברכות לה:). / "מצה תהיה", כמו תחיה (מנחות נג:). / ויין ישמח – לא זכה משממו (יומא עו:). היינו שכאילו כתוב ישמה] / ע"ע "מקור ברוך" להרב ברוך אפשטיין, ח"א עמ' 250 ואילך].

איך הידרדר שאול לחטא קשה זה? אלא ידוע ששאול היה עניו גדול "נחבא אל הכלים" (שמואל א, ג, כב) וגם לא פגע במי שזלזל בכבודו כמלך. הרי אמרו עליו "מה יושיענו זה? ויבזוהו... ויהי כמחריש" (י, כז). אדם שהוא שפל יותר מדאי בעיני עצמו, עלול הוא להכשל ולהתרשם שלא כדין מהַדָּר וברק של מלכים ושרים. איש עָדִין כזה מתבלבל ומרגיש כניעה יתירה מול גינוני מלכות. לכן הציל שאול את המלך אגג, אפילו שהוא גוי ולמרות שמדובר בעמלק! התבטלות זו בפני רשע מוכיחה שאין אדם זה ירא כראוי ממלך הכבוד הקב"ה, שכל הכבוד שלו.

כך כתב "חובות הלבבות" (תחילת שער הבטחון, עמ' קכד): "הבוטח על השי"ת לא יתרפס לזולתו, לא יכנע להם וכו' ולא ירתע מלחלוק עליהם" (עיי"ש ראיותיו). וקרא לחוטא כזה "חנף". (שם, תחילת שער יחוד המעשה, ובפרק ד, דף קסט בתרגום הגר"י קאפח).

ג. אסור להחניף לרשעים.

אמת היא שהקב"ה ציוה לנו לכבד את הבריות (אבות, ד), אבל לא כן אם הם רשעים גדולים מחרפים ומגדפים תורת ה'. כן כתב רבנו יונה גם לענין עשירים, שאמנם חז"ל הדריכו אותנו שיש לכבדם (עירובין פו:); אבל לא כן אם העשירים הללו הם רשעים (ישערי תשובה" ח"ג פסקא קצט). שם מסיים רבנו יונה שאם חושש אדם שהרשע יזיק לו, מותר לכבדו בקימה והידור וכו'. "אך לא ישבחהו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם". ומה שהתירו חז"ל להחניף לרשע (סוטה מא:), הוא רק מהסוג הזה של קימה והידור בלבד (שם).

מדוע הסלידה הגדולה הזאת מהרשעים?

מבאר רבנו יונה: "החנף אשר יהלל הרשע, אם בפניו או שלא בפניו, אע"פ שלא יצדיקנו על חמסו, אבל יאמר עליו 'כי איש טוב הוא'; על זה נאמר 'עוזבי תורה יהללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בם' (משלי כח, ד) [ממה שהפסוק התחיל בלשון יחיד 'רשע', ועבר ללשון רבים 'בם', משמע שיש להתגרות גם באותו איש המהלל את הרשע, כן כתב הגר"א במשלי שם. וע"ע דברי רבנו יונה, ח"ג סוף פסקא קמת]. כי לולא אשר [המשבח] עזב את התורה, לא יהלל את העובר על דבריה. וגם אם לא ישבח את הרשע כי אם על מה שבאמת נמצא בו מהטוב וכו', גם זו רעה חולה וכו'. כי כאשר על פשעיו יכסה; (אזי) 'צדיק' יחשב אצל השומעים, ויתנו לו יקר, (וממילא) וירים ידו וגבר" (ישערי תשובה, ח"ג פסקא קפט).

ומה התוצאה מהתרפסות זו?

"כי רבים נמשכים אחריהם ואוחזים מעשיהם" (ישערי תשובה, ח"ג פסקא קט).

כי ודאי אילו היתה ראש הממשלה [אז] גולדה מאיר מחנכת ציבור הנשים לשמור על טהרה ומקוה, היתה השפעתה גדולה לטובה. אבל במה שמפורסם שהתנגדה לקיום הדת, כמה רע עשתה בעמה שנחלשו רבים מהדת.

ומה עונשם של המתרפסים לפוליטיקאים בימינו שהם כופרים בתורה? ממשיך רבנו יונה: "כי המתחברים להם, אע"פ שאינם עושים כמעשיהם, מקבלים פורענות כיוצא בהם" (שם, פסקא קנא, וראיה לו ממסכת מכות ה"ב) כי בזה הם מחזקים את השפעתם. ועוד אמר רבנו יונה: "כי לא יאהב העבד את האדון [הקב"ה] אם יאהב משנאיו, ויקרב רחוקיו" (שם, פסקא קצא). והאריך בחינוך זה שם בתחילת פסקא קמח.

ד. אסור לכבד את הרשעים הגדולים.

נביא כאן עדותו של הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד, כיצד מחה ה"חפץ חיים" בנושא זה. זו לשונו של "חפץ חיים": "פעם הייתי באסיפה בוילנה, והיו שם כל הגדולים, וגם ר' ישראל סלנטר היה שם. והיתה לי קושיא שאף אחד לא תירץ לי אותה. שאלתי היתה: נניח שאין לנו כח להלחם [פיוזית] ברשעים, אך מניין לנו ההיתר ליתן להם כבוד? זאת שאלתי, וכולם נשאר דוממים". (יקובץ הערות על מסכת יבמות, ביאור אגדות ע"פ פשטי, סי' י אות יט).

גם בימינו ובארצנו ידועה פסיקת ה"חזון איש" (יו"ד סי' ב') שאין להרוג את הפושעים הגדולים. אבל ודאי אסור לחלוק להם כבוד ולשבח אותם. ודוקא חטא זה של שאול המלך שחס על חיי אגג מלך עמלק, נובע מתוך חנופה זו. בא מרדכי הצאצא של שאול לעשות "תשובת המשקל" ולזלזל בכבודו של המן הרשע מול עם ועדה. וכמו שמרדכי נכנס לסכנה (בזה שהוא מיפר את צו המלך) כך הוא דרש גם מאסתר להיכנס לסכנה לבוא אל המלך בלי שהוזמנה, כדי לעשות "תשובת המשקל" על חטא בית אביה. כי אם לא תפעל נגד גזירת המן, "את ובית אביך תאבדו".

גם נבין מדוע העביר אליה מרדכי (ע"י שליח) את פתשגן כתב הדת "להראות את אסתר ולהגיד לה" (אסתר ד, ח). כדי שתראה בעיניה ותתעורר לפעול נגד הצורך העמלקי. בדומה לכך כאשר הקב"ה הציל את חיי התינוק משה רבינו, משה לא פצה פיו בבכי עד אחרי פתיחת התיבה ע"י בת פרעה וראתה את התינוק הטוב (שמות ב, ו). מדוע השקה ה' את בכיו? כי אם משה היה בוכה לפני שתפתח את התיבה, לא היתה מסתקרנת לראות מה יש בתיבה. הרי יודעת מהבכי שיש כאן תינוק בוכה. ואם היתה רואה בעיניה את התינוק ואיננו בוכה, לא היו נכמרים רחמיה. וכעת שהתפעלו בה שני חושים, ראייה ושמיעה, קמה לעשות פעולת ההצלה. כך רצה מרדכי לעורר זעמה של אסתר ופעילותה, ע"י - א[שתשמע הבשורה המרה, ב] וגם, תראה במו עיניה "שטר מכר" של עמלק. ("כי נמכרנו אני ועמי").

עלינו להתחנך לקצת עוז.

אין להתחנף לאותם רשעים גדולים שבימינו (ע"ין סוטה מא, ב; בענין חכמי ישראל ואגריפס).

אין לשבח או לכבד אפיקורוס שהוא מדבר נגד קיום תורה ומצוות.

גם הם צריכים לחזור בתשובה, וגם אנחנו, איש איש בחטא שלו.